

UOT 369.032

Cahangirli C.X.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, Bakı,
Azərbaycan
ccahangirli@yahoo.com

SƏMƏRƏLİ DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİ VƏ İNNOVATİV TEKNOLOGİYALARIN TƏTBİQİ

Məqalədə səmərəli dövlət idarəçiliyi problemi araşdırılır. Göstərilir ki, dövlət idarəçiliyi məsələsi dünyanın aparıcı alimlərinin diqqətini məşğul etməkdədir. Digər idarəetmə formalarından fərqli olaraq, dövlət idarəçiliyi dövlət hakimiyyəti və orqanlarının köməyi ilə həyata keçirilir. Dövlət idarəçiliyinin həyata keçirilməsində mərkəzi yerdə siyasət dayanır. Bu baxımdan, dövlət idarəçiliyi problemi daha mürəkkəb xarakter daşıyır. Məqalədə dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin kriteriyalarının müəyyənləşdirilməsinə, tətbiq olunan innovativ texnologiyalara da diqqət ayrılır.

Açar sözlər: dövlət, idarəçilik, hakimiyyət, səmərəlilik, innovasiya, kriteriya, qiymətləndirmə.

Giriş

İdarəetmə nəzəriyyəsinin çoxsaylı tanınmış alimlərin, praktik menecerlərin diqqət mərkəzində olduğunu isbat etmək üçün əlavə arqumentlərə ehtiyac yoxdur. Xüsusilə də, bu sahənin müstəqil bir elmi istiqamət kimi formalaşması prosesində ciddi diqqət mərkəzində olması onun olduqca böyük nəzəri və praktik əhəmiyyət kəsb etdiyinə dəlalət edir. Cəmiyyətin və bütövlükdə, dövlətin rifahı məhz dövlət idarəçiliyinin elmi əsaslara söykənməsindən birbaşa asılıdır. Müasir siyasi sistemdə dövlətin rolu və yeri haqqında dərin diskussiyalar dövlət idarəçiliyi konsepsiyasının təkmilləşdirilməsi məsələsinə daha artıq diqqətin yetirilməsini zəruri etmişdir. Təbii ki, bu sahədə tarixən toplanmış biliklərin müasir reallıqlarla uzlaşdırılması əsas vasitə kimi nəzərdən keçirilir.

Müasir mərhələdə dövlət idarəçiliyi nəzəriyyəsinin inkişaf tendensiyasına nəzər salsaq görərik ki, dövlət idarəçiliyinin keyfiyyəti və dövlət hakimiyyəti orqanlarının səmərəliliyi problemləri dünyanın, demək olar ki, bütün aparıcı ölkələrinin tədqiqatçılarının diqqət mərkəzindədir. Bu baxımdan, elmi tədqiqat işində dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyi probleminin araşdırılması bu istiqamətdə təsəvvürlərin genişlənməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Səmərəli dövlət idarəçiliyi haqqında daha əhatəli təsəvvürlərə malik olmaqla, onun səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətində optimal addımların atılmasını təmin etmək mümkündür.

Bütün bunları nəzərə alaraq, tədqiqat işində səmərəli dövlət idarəçiliyinin mahiyyəti izah edilir və dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin artırılması istiqamətində tətbiqi mümkün olan vasitələr nəzərdən keçirilir. Həmçinin xarici təcrübədə və Azərbaycanda səmərəli dövlət idarəçiliyinin təmin edəcək innovativ texnologiyaların xüsusiyyətləri və tətbiqi səviyyəsi ilə bağlı məsələlər şərh olunur.

Səmərəli dövlət idarəçiliyi: mahiyyəti, meyarları

Qeyd etmək lazımdır ki, “səmərəlilik” anlayışı latın dilində “efficiencies” məhfumu ilə uzlaşır və “həqiqi”, “yaradıcı” mənalarına uyğun gəlir. Əksər hallarda dövlət “idarəçiliyinin effektivliyi” anlayışı tətbiq edilir. Elmin inkişafı prosesində bu anlayışın məzmunu daha da zənginləşmişdir [1]. “Fəaliyyətin səmərəliliyi” anlayışının məzmunu istənilən fəaliyyətin nəticəsi, məhsuldarlığı kimi izah edilir. İqtisadiyyat elmində iqtisadi səmərəlilik kateqoriyası və onun qiymətləndirilməsinin kriteriyaları ətraflı şəkildə işlənib hazırlanmışdır. Müasir menecmentdə də həmçinin bazar rəqabəti şəraitində təşkilatın idarə edilməsinin əsasları müəyyən edilmişdir. Bu əsaslar həm də bizim nəzərdən keçirdiyimiz dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyi anlayışının müəyyənləşdirilməsində istifadə edilə bilər. Lakin xüsusi vurğulamaq

lazımdır ki, tam şəkildə iqtisadi və yaxud idarəçiliyin səmərəliliyi anlayışlarının əlamətlərinin köçürülməsi qeyri-mümkündür.

Dövlət idarəçiliyinin həyata keçirilməsində prioritet rolu siyasi rəhbərlik və sosial qrupların və vətəndaşların ictimai maraqlarının ümumiləşdirilmiş ifadəsi olan siyasət oynayır. Bu baxımdan, dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyi anlayışının və kriteriyalarının müəyyənləşdirilməsi siyasi subyektin fəaliyyətinin idarəedici elementini ifadə edir. Bu da, təbii ki, özündə müəyyən siyasi aspektləri əks etdirir.

Qeyd edək ki, səmərəliliyin mahiyyətini müəyyən edən bir neçə nəzəri-metodoloji yanaşmalar mövcuddur. Müxtəlif fəaliyyət sahələrində səmərəlilik anlayışının özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Belə ki, siyasətdə səmərəlilik müsbət və arzuolunan məqam kimi nəzərdən keçirilir. Hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətinə münasibətdə bu anlayış, ictimai rəyin təşkili üsulu kimi təsirli siyasi simvola çevrilmişdir. Ən ümumi formada səmərəlilik aşağıdakı kimi səciyyələndirilə bilər: [2]

- nəticənin əldə edilməsi imkanı;
- təyinat üzrə əldə edilən nəticələrin əhəmiyyəti;
- əldə olunan nəticələrin sərf olunmuş əməyə nisbəti və s.

Səmərəli dövlət idarəçiliyi anlayışının səciyyəvi məzmununu “giriş-çıxış” nisbətinin modeli əsasında müəyyən etmək mümkündür. Bu model ümumilikdə siyasi sistemin fəaliyyətini səciyyələndirir. Sistemin “girişində” cəmiyyətin tələbləri yer alır. Bu tələblər müvafiq qərarların qəbulunu və idarəedici subyektin dəstəklənməsini şərtləndirir. “Çıxışda” həyata keçirilən qərarların və idarəedici subyektin nail olduğu məqsədlərin nəticəsi kimi obyektin real dəyişikliyi yer alır. “Giriş-çıxış” sistem modelinin daxilində alt sistemlər formalaşır və fəaliyyət göstərilir. Bunlar dövlətin ayrı-ayrı daxili idarəetmə orqanlarının fəaliyyətini ifadə edirlər. Bu kontekstdə “qismən səmərəlilik” və “tam səmərəlilik” anlayışlarından istifadə edilir. Qismən səmərəlilik problemlərin bir qisminin həllini səciyyələndirir. Bu, bir qayda olaraq, ümumi məqsədin ayrı-ayrı tərkib hissələrindən ibarət olur. İkinci halda isə, problemin, bütövlükdə, kompleks şəkildə uğurlu həllini ifadə edir. Bu da, öz növbəsində, idarəedici subyektin yekun məqsədini təşkil edir. Qeyd edək ki, dövlət idarəçiliyi sistemi üçün nəzərdən keçirilən anlayış, ümumilikdə, daha çox “tam səmərəlilik” kimi izah edilir.

Təşkilati və inzibati idarəetmə nəzəriyyəsində səmərəlilik xalis müsbət nəticələrin sərf edilən əməyə nisbəti kimi müəyyənləşdirilir. İqtisadiyyat və menecment üzrə tədqiqatlarda səmərəliliyin qiymətləndirilməsinin iki məqamı qeyd edilir. Birinci məqam texniki səmərəliliyin, ikinci məqam isə iqtisadi səmərəliliyin qiymətləndirilməsi ilə bağlıdır. Texniki səmərəliliyin göstəricilərində qiymətləndirilən fəaliyyətin xarakteri öz əksini tapır. İqtisadi səmərəliliyin göstəriciləri qiymətləndirilən fəaliyyətin necə həyata keçirildiyini, resursların hansı səviyyədə sərf edildiyini səciyyələndirir. [3]

Ölkə daxilində idarəetmə ilə bağlı dövlətin qarşısında duran vəzifələrin müxtəlifliklərindən çıxış edərək, idarəetmənin obyektindən və səviyyəsindən asılı olaraq səmərəli dövlət idarəçiliyinin müxtəlif formalarını qeyd etmək mümkündür. Bunları qısaca olaraq aşağıdakı kimi səciyyələndirmək mümkündür:

- *iqtisadi səmərəlilik*. Bu, dövlətin həyata keçirdiyi iqtisadi siyasətin səmərəliliyini əks etdirir. Həmçinin cərəyan edən proseslərin və hadisələrin səmərəliliyi nəzərdə tutulur.
- *sosial səmərəlilik*. Dövlətin sosial siyasətinin, sosial problemlərinin həllinin səmərəliliyi nəzərdə tutulur. Dövlət idarəçiliyinin sosial səmərəliliyinin başlıca meyarı rolunda insanların yaşayış səviyyəsinin yüksəlməsi çıxış edir.
- *ekoloji səmərəlilik*. Bu səmərəlilik növü ətraf mühitdən istifadə və təbiəti mühafizə tədbirləri ilə bağlıdır.
- *xarici iqtisadi səmərəlilik*. Bu, beynəlxalq arenada qarşılıqlı faydalı iqtisadi əməkdaşlığı əks etdirir.

Səmərəliliyin digər növləri haqqında da danışmaq mümkündür. Lakin onların hamısı mahiyyət etibarilə dövlətin funksiyaları ilə bağlıdır. Daha dəqiq desək, dövlətin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri digər səmərəlilik növləri ilə uzlaşır. Dövlətin bu funksiyalarının həyata keçirilməsi səviyyəsi dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyini müəyyən edir.

“Səmərəli dövlət idarəçiliyi” anlayışını daha dəqiq dərk etmək üçün səmərəliliyin meyarları məsələsinə aydınlıq gətirmək lazımdır. Təbii ki, burada dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin meyarları nəzərdə tutulur. Beləliklə, dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyi dedikdə, əsasında, bütövlükdə, idarəetmə sisteminin səmərəliliyinin qiymətləndirildiyi əlamətlər kompleksi başa düşülür. Bu zaman ayrı-ayrı idarəetmə qərarlarının səmərəliliyi də nəzərdə tutulur. Qeyd edilən anlayışın mərkəzi elementi rolunda “qiymətləndirmə” kateqoriyası çıxış edir. Onun səciyyəvi əhəmiyyəti insanlar tərəfindən idarəedən subyektin eyni fəaliyyətinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi prosedurunun müxtəlifliyini əvvəlcədən müəyyənləşdirməkdən ibarətdir [4]. Qeyd edək ki, dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi dövlət orqanları, həm də cəmiyyət üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi cəmiyyətə dövlət institutlarının fəaliyyətinin keyfiyyətinə nəzarət etmək imkanı verir. Qiymətləndirmə dövlət orqanlarının rəhbərlərinə və qulluqçularına isə özünənəzarət və idarəetmə prosesinin təkmilləşdirmə imkanı verir. Səmərəliliyin qiymətləndirilməsi problemi dedikdə, idarəçilik fəaliyyətinin və qəbul olunan qərarların analizi başa düşülür.

Səmərəli dövlət idarəçiliyinin meyarları subyektiv dəyərlər sistemi əsasında formalaşır. Qeyd edək ki, bu dəyərlər ictimai-dövlət quruluşunda, siyasi kursda, idarəetmə sisteminin siyasi qaydalarında və normalarında əks olunurlar və milli dövlət maraqlarını ifadə edir. Əksər hallarda belə dəyərlər qismində həm də hakim siniflərin və ya üstün milli-etnik qrupların maraqları təqdim edilir. Dövlət idarəçiliyinin dəyərləri, məqsədləri, konsepsiyaları və prinsipləri, idarəetmə sisteminin normativ bazası və nəhayət, ictimai tələbatlar və maraqlar kimi dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin meyarları ictimai-dövlət quruluşunun, siyasi rejimin və konkret şəraitin şərtləndirdiyi dəyişkən xarakterə malikdirlər.

Qeyd edək ki, beynəlxalq təcrübədə dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün müxtəlif inteqral göstəricilər tətbiq edilir ki, bunlar da müvafiq beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən işlənib hazırlanmışdır. Bu göstəriciləri aşağıdakı kimi nəzərdən keçirmək mümkündür [5]:

1. *GRİCS (Governance Research Indicator Country Snapshot)* göstəricisi. Bu göstərici dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyini ölkələrarası müqayisədə qiymətləndirir. Göstərici dövlət idarəçiliyinin altı parametrini ifadə edən çoxsaylı dəyişikliklər əsasında işlənmişdir. Bu parametrlər ümumi müəyyənləşdirmə əsasında seçilmişlər. Onlara əsasən, dövlət idarəçiliyi ənənələrin və institusional təşkilatların məcmusu kimi başa düşülür və bunları özündə əks etdirir: a) seçki prosesi, hökumətin nəzarəti və dəyişməsi; b) hökumətin siyasəti formalaşdırmaq və həyata keçirmək bacarığı; c) cəmiyyətdə sosial və iqtisadi fəaliyyətə rəhbərlik edən institutlara vətəndaşların və dövlətin münasibəti. Qeyd edək ki, qiymətləndirmə aşağıdakı altı indeks üzrə aparılmışdır:

- *səsvərmə hüququ və hesabat*. Bu indeks özündə siyasi proseslərin, insan azadlıqlarının və siyasi hüquqların müxtəlif aspektlərini analiz edən göstəriciləri əks etdirir.
- *siyasi sabitlik və zorakılığın olmaması*. Bu indeks hökumətin mümkün qeyri-sabitlik ehtimallarını ölçür.
- *hökumətin səmərəliliyi*. Bu indeks dövlət xidmətlərinin keyfiyyətini əks etdirir, dövlət qulluqçularının peşəkarlığını dövlət qulluğunun siyasi təsirlərdən asılılıq səviyyəsini və s. ölçür;
- *qanunvericiliyin keyfiyyəti*. Bu indeksin mahiyyəti həyata keçirilən siyasətlə bağlıdır.
- *qanunun aliliyi*. Bu indeks vətəndaşların dövlətin qanunlarına etimadının səviyyəsini ölçür.

- *korrupsiyaya nəzarət*. Bu indeks cəmiyyətin korrupsiyaya münasibətini müəyyənləşdirir.

2. Bu qrup göstəricilər dövlət siyasətinin, işgüzar mühitin, tənzimləmə keyfiyyətinin, korrupsiya səviyyəsinin, dövlət qulluqlarının və s. müqayisəli analizini almağa imkan verir.

3. Üçüncü qrup göstəricilər idarəetmə keyfiyyətinin müqayisəli qiymətləndirməsini həyata keçirmək üçün nəzərdə tutulur.

4. Qeyri-şəffafliq göstəriciləri ölkənin qeyri-şəffafliqının kapital qoyuluşunun səmərəliliyinə və dəyərinə təsirini qiymətləndirməyə imkan verir.

5. Dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin göstəriciləri. Bu göstəricilər dövlət qulluqçularının və əhalinin vəziyyətinin öyrənilməsi əsasında ölçülür.

Dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi

Dövlət idarəçiliyinin modernləşdirilməsi açıq dinamik sosial sistem kimi dövlət idarəçiliyinin formalaşmasını şərtləndirən optimal parametrlərlə bağlıdır. Səmərəli dövlət idarəçiliyi modelini formalaşdırmaq üçün siyasi sistemlə dövlət hakimiyyəti, vətəndaş cəmiyyəti institutları, sosial-iqtisadi standartlar və sosial-mədəni normalar arasındakı əlaqələri kompleks analiz etmək tələb olunur. Siyasi və sosial mühitin dəyişdiyi şəraitdə xaricdən gələn impulslara effektiv cavab vermək iqtidarında olan adekvat dövlət idarəçiliyi sisteminin yaradılması problemi aktuallaşır. Bununla, həmçinin, dövlət hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin balanslaşdırılmış göstəricilər sisteminin və meyarlarının işlənilib hazırlanması zərurəti meydana gəlir. Təbii ki, dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi metodları haqqında düşünmək üçün əsas yaranmış olur. Qeyd edək ki, səmərəli dövlət idarəçiliyini təmin etmək üçün tətbiq edilən metodlar əksər hallarda universal xarakter daşıyır. Belə ki, eyni bir metod, demək olar ki, dünyanın əksər dövlətlərində dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün tətbiq oluna bilər. Ümumiyyətlə, müasir mərhələdə dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi metodları kifayət qədər müxtəlifliyi ilə seçilir.

Dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinin işlək metodlarından biri kimi *SMART* texnologiyalarının tətbiq edilməsi göstərmək olar. Bu metodun mahiyyəti məqsəd və vəzifələrin qoyulması texnikasından ibarətdir. Bu da özünə aşağıdakı vacib əlamətləri daxil edir [6]:

- *konkretlik* - məqsədin formalaşdırılması zamanı onun maksimum konkret və aydın olmasına xüsusi diqqət yetirilir. Məqsədə qrup və ya təşkilat tərəfindən çatılırsa, onda bu qayda komandanın bütün üzvlərinə şamil edilir. Bu zaman məqsəd destruktiv deyil, pozitiv xarakter daşmalıdır və dağıdıcılığa deyil, yaradıcılığa istiqamətlənməlidir.
- *ölçülə bilmə* - məqsəd elə formada qoyulmalıdır ki, onun mövcud vəziyyətini başa düşmək mümkün olsun. Ölçülmənin qeyri-mümkün olduğu halda orientirlərin düzgün müəyyənləşdirilməsi və qeyri-dəqiq metodların seçilməsi baş verir.
- *mümkün olma* - məqsəd nə qədər mürəkkəb və ya çətin olsa da, real olmalıdır. Məqsədə çatılması üçün resursların düzgün qiymətləndirilməsi və yerləşdirilməsi tələb olunur. Bu resurslara insani, iqtisadi, zaman və s. daxildir.
- *reallıq* - məqsəd mövcud vəziyyətin kontekstində əlyətərli olmalıdır və digər məqsəd və prioritetlərlə balanslı pozmamalıdır.
- *zamana görə müəyyənlik* - məqsədin qoyuluşunun vacib komponentlərindən biri də ondan ibarətdir ki, ona nail olunmasının konkret müddəti müəyyənləşdirilsin. Müddətin müəyyənləşdirilməsi, əsasən, qarşıya qoyulan məqsədə çatılmasının strategiya və taktikasını dəqiqləşdirir.

SMART texnologiyalarında istifadə olunan əsas alət rolunda *KPI* (*Key Performance Indicators* - səmərəliliyin açar göstəricisi) sistemi çıxış edir. Bu alət məqsədə çatmağın mümkünlüyünü müəyyənləşdirməyə imkan verir. Bununla da, o, bir növ məqsədlərin idarə olunması aləti kimi nəzərdən keçirilə bilər [7].

Qeyd edək ki, hazırkı mərhələdə *KPI* sistemində dövlət strukturlarında heyətin idarə olunması idarəetmənin aparıcı alətlərindən biri kimi nəzərdən keçirilir. Azərbaycan Respublikasında belə metodların tətbiqi təcrübəsi hələ oturma mərhələsindədir. Dövlətin inkişaf strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi dövlət hakimiyyətinin bütün səviyyələrində idarəetmənin səmərəliliyinin artırılmasını tələb edir. Bununla bağlı konkret subyektlərin fəaliyyətinin səmərəliliyinin göstəriciləri sisteminin yaradılması vacib məsələ kimi müəyyənləşdirilir. Çünki ayrı-ayrı subyektlərin fəaliyyətinin səmərəliliyi dövlət qulluğunun inkişaf strategiyasına inteqrasiya olunmalıdır.

Dövlət sektorunda səmərəliliyin əsas göstəricilərinin tətbiqinin əsas məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir [5]:

- dövlət orqanlarının, onların bölmələrinin və ayrı-ayrı dövlət qulluqçularının iş keyfiyyətinin və səmərəliliyinin stimullaşdırılması;
- dövlət qulluqçularının funksiyalarının ictimai tələbatlarla hansı səviyyədə uzlaşdığına analiz edilməsi;
- dövlət orqanlarının fəaliyyətinin şəffaflığının yüksəldilməsi.

Qeyd edək ki, *KPI* sisteminin tətbiqi dövlət orqanlarının fəaliyyətinə ictimai nəzarəti həyata keçirməyə imkan verir [8]. Bu, nəticəyə hesablanmış səmərəli dövlət idarəçiliyi sisteminin formalaşdırılması nəticəsində mümkün olur. Səmərəlilik isə dövlət qulluqçularının qarşısında duran ictimai məqsədlərə çatılması səviyyəsi ilə ölçülə bilər. Təhlillərimizin də göstərdiyi kimi, səmərəli fəaliyyət elə səmərəli dövlət idarəçiliyini şərtləndirir. Səmərəli fəaliyyəti bir çox şərtlər daxilində təmin etmək mümkündür. Bu istiqamətdə atılan ilk addımlar kimi dövlət qulluğu kadrlarının düzgün seçilməsi, yerləşdirilməsi və onların peşəkarlığının yüksəldilməsi qeyd oluna bilər. Deməli, dövlət qulluqçularının seçilməsi prosesində tətbiq olunan innovativ texnologiyaları dolayısı ilə elə səmərəli dövlət idarəçiliyinin təmini istiqamətində atılmış addımlar kimi də nəzərdən keçirmək mümkündür. Qeyd edilən bu məqamlar dövlətin kadr siyasətinin mahiyyətini təşkil edir. Uğurlu kadr siyasəti səmərəli dövlət idarəçiliyinin vacib elementi kimi qəbul edilə bilər. Dövlət idarəetməsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi dövlət qulluqçularının peşəkarlığının inkişaf etdirilməsi ilə birbaşa bağlıdır. Bu baxımdan, qeyd edək ki, dövlət qulluğu kadrlarının inkişafı, onların tələb olunan peşəkarlıq səviyyələrinin saxlanması da dövlətin kadr siyasətinin mühüm istiqamətlərindəndir. Yəni, dövlətin vahid kadr siyasətinin ən vacib istiqamətini məhz dövlət qulluğunda kadr siyasəti təşkil edir. Mahiyyət etibarilə, dövlət qulluğu ilə bağlı kadr siyasəti, ümumilikdə, dövlətin qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsinə istiqamətlənmişdir [9]. Dövlətin və ya dövlət orqanlarının qarşısında duran vəzifələrin uğurla reallaşdırılması üçün dövlət qulluğuna kadr işini yüksək bacarıqla həyata keçirə bilən şəxslərin cəlb edilməsi ilkin şərtlərdəndir [10].

Qeyd edək ki, *KPI* texnologiyalarının tətbiqi nazirliklərin, onların bölmələrinin və ayrı-ayrı işçilərinin nəticələrinin müəyyənləşdirilməsinə imkan verir [5]. Həmin texnologiyalar dövlətin kadrların idarə olunması sahəsində məqsədlərinə əsaslanır. Bu zaman məqsədlərin və göstəricilərin dəyişmə ehtimallarını da qeyd etmək lazımdır. Səmərəlilik anlayışı hakimiyyət orqanlarının reytingi, müəyyən olunmuş vaxt çərçivəsində yerinə yetirilmiş işlərin səviyyəvi, attestasiya nəticəsində vəzifəyə yüksəlmiş dövlət qulluqçularının payı və s. kimi göstəricilərin köməyi ilə formalaşır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, dövlət qulluğunun idarə olunması ilə bağlı bir sıra problemlər də mövcuddur. Onları aşağıdakı kimi səciyyələndirmək olar:

- *peşəkarlığın lazımı səviyyədə olmaması*. Dövlət qulluqçuları bir çox hallarda onların qarşısına qoyulan vəzifələrin öhtəsindən gələ bilmirlər. Bu, ən çox dövlət idarəetmə sistemində islahatların aparıldığı zaman müşahidə olunur. Peşə təhsilinin və təcrübəsinin olmaması öz təsirini ciddi şəkildə göstərir.
- *dövlət qulluqçularının korporativ mədəniyyəti problemi*. İdarə edənlərin dəyər və normaları, mənəvi-etik baxışları bəzi hallarda dövlət qulluğunun səmərəliliyi ilə bağlı

təsəvvürlərlə uzlaşmır. Bununla da, bir tərəfdən dövlət qulluqçuları, bir qayda olaraq, mövcud vəziyyətə qane olmurlar, digər tərəfdən də, istənilən dəyişikliklərə neqativ yanaşırlar.

- *işə qəbul edən tərəf kimi əmək bazarında dövlətin cəlbədiciyi.* Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, müəyyən hallarda dövlət qulluqçularının əməyi lazımı səviyyədə qiymətləndirilmir. Dövlət orqanlarından fərqli olaraq, biznes strukturlarındakı peşəkar kadrların əməyi daha üstün qiymətləndirilir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz problemlərin aradan qaldırılması üçün aşağıdakı fəaliyyətin həyata keçirilməsi məqsədəuyğun hesab olunur:

- *KPI* kadr texnologiyalarının işlənilib hazırlanması və dövlətin kadr strategiyasında tətbiq edilməsi;
- səmərəliliyin əsas göstəricilərinin istifadə edilməsilə vahid kadr siyasətinin həyata keçirilməsi;
- dövlət orqanlarının kadr xidmətinin modernləşdirilməsi;
- dövlət qulluqçularının əməyinin qiymətləndirilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi.

Qeyd edək ki, hazırkı məqamda səmərəliliyin əsas göstəriciləri bir çox nazirliklərdə və müəssisələrdə fəal istifadə olunmaqdadır və dövlət qulluqçularının işinin qiymətləndirilməsinin səmərəli variantlarından biri kimi çıxış edir [5]. Dövlət strukturlarının işçi heyətinin xidmətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi kadr heyətinin qarşıya qoyulan vəzifələrin öhdəsindən hansı səviyyədə gəlməsinin müəyyənləşdirilməsinə əsaslanır. Qiymətləndirmənin nəticələri yekun indikator rolunda çıxış edir. Onlar diqqəti əsas problemə yönəldir və uyğunsuzluqların vaxtında aradan qaldırılmasına kömək edir.

Həmçinin dövlət idarəçiliyində islahatların aparılmasının səmərəliliyi də, ümumilikdə, səmərəli dövlət idarəçiliyinin göstəricilərindən biri kimi nəzərdən keçirilir. Dövlət idarəçiliyi sahəsində həyata keçirilən islahatların səmərəliliyinin göstəriciləri arasında aşağıdakıları qeyd etmək olar [3]:

- əhalinin təqdim olunan dövlət xidmətlərinə münasibəti;
- dövlət qulluğunun nüfuzuna münasibət;
- dövlət və özəl sektorlarda aparıcı vəzifələrdə çalışanların əmək haqqlarının nisbəti.

Qeyd etdiyimiz göstəricilər özünə əhalinin, müəssisə və təşkilatların planlaşdırılan və həyata keçirilən yoxlamalarının geniş dairəsini daxil edir. Belə yoxlamalar daha aktual məsələlərin müəyyənləşdirilməsini şərtləndirir. Bu o məsələlərdən ibarət olur ki, onların həllinin vacibliyi xüsusi qeyd edilir. Bu da bütövlükdə dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin yüksəlməsində müəyyən rol oynayır.

Beləliklə, dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi meyarlarının işlənilib hazırlanması və onların müvafiq qaydada tətbiq edilməsi mühüm praktik əhəmiyyətə malikdir. Dünyanın əksər ölkələrində belə qiymətləndirmələr dövlət orqanlarının fəaliyyətinin monitorinqinin və nəzarətinin elementləri rolunda çıxış edir.

Dövlət idarəçiliyi sahəsində mümkün innovativ texnologiyaların tətbiqi

Dövlət idarəçiliyi sahəsində innovasiyaları dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi prosesində meydana çıxan problemlərin aradan qaldırılmasının yeni standartlarının və ya yollarının tətbiqi kimi anlamaq olar. Beləliklə, dövlət idarəçiliyində innovasiya dedikdə, problemlərin aradan qaldırılmasının daha səmərəli və yaradıcı metodlarının tətbiqi nəzərdə tutulur.

Ümumiyyətlə, inzibati islahatların həyata keçirilməsi dövlət idarəçiliyi sahəsində innovativ texnologiyaların tətbiqi ilə sıx bağlıdır. Hər şeydən öncə qeyd edək ki, müasir elmi ədəbiyyatda innovasiyanın mahiyyətinə dair müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Öncə qeyd edək ki, innovasiya ingilis mənşəli olub, “innovation” sözündəndir, mənası yeniliklərin tətbiqi deməkdir. Yəni, bu və ya digər problemin həllində, insanın və cəmiyyətin tələblərinə cavab verəcək yeni üsulların yayılmasını və tətbiq edilməsini nəzərdə tutur [4].

Təcrübəyə əsasən qeyd etmək olar ki, yeniliklərin tətbiqi heç də həmişə arzuolunan nəticələrə gətirib çıxartmır, əksinə bir çox hallarda neqativ nəticələrlə yekunlaşır. Bu baxımdan, innovasiyaların tətbiqi zamanı vacib amilləri nəzərə almaq lazımdır. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir:

- effektiv texnologiyaların seçilməsi;
- ən yaxşı təşkilati formanın seçilməsi;
- yeniliklərin tətbiqini şərtləndirəcək təşkilati mühitin yaradılması;
- ən uğurlu potensial layihələrin seçilməsi.

Innovasiyaların tətbiqi müxtəlif qruplar tərəfindən həyata keçirilən çoxmərhləli prosesdir. Dövlət idarəçiliyində innovasiyaların tətbiqi zamanı ısrarlı olmaq tələb olunur. Çünki gözlənilən nəticələrin əldə edilməsi mütləq zaman tələb edəcəkdir. Buna baxmayaraq, dövlət idarəçiliyində innovativ texnologiyaların tətbiqi müasir zamanın tələbi kimi nəzərdən keçirilməkdədir. Dövlət idarəçiliyi sahəsində islahatların beynəlxalq təcrübəsi qeyd etməyə əsas verir ki, dövlət qulluğunun və dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyi artıq bürokratik mexanizmlərin hansı səviyyədə həyata keçirilməsindən daha çox, hansı innovativ texnologiyaların və hansı səviyyədə tətbiqindən asılıdır [11].

Beynəlxalq praktikada dövlət idarəçiliyi sahəsində islahatların həyata keçirilməsi sahəsində istifadə olunan innovativ texnologiyalar arasında, əsasən, aşağıdakıları qeyd etmək olar [12]:

- dövlət müəssisələrində fərdi firmalara xas olan menecmentin tətbiq edilməsi. Bu o deməkdir ki, rəhbərliyin bürokratik üsuldan imtina edib, səmərəli sosial texnologiyaların tətbiqinə keçməsi lazımdır;
- dövlət sektoruna rəqabət mühiti gətirmək. Bu zaman tenderlərin keçirilməsi üsullarından istifadə və dövlət qulluqçuları ilə müqavilələrin bağlanması nəzərdə tutulur.
- dövlət müəssisələrində müqavilə münasibətləri yaratmaqla idarəetmənin səmərəliliyini şərtləndirmək;
- yuxarı dövlət orqanları tərəfindən nəzarəti nəzərdə tutan praktiki və peşəkar menecmentin təmin edilməsi;
- məqsədlərin, nəticələrin və bölmələrin fəaliyyətinin səmərəliliyinin aydın standartlarının və etalonlarının müəyyənləşdirilməsi.

Bunlardan başqa, dövlət idarəçiliyi sahəsində atılan digər addımları da innovativ texnologiyaların tətbiqi kimi nəzərdən keçirmək mümkündür. Çünki bizə məlum olan reallıqlardan çıxış etsək, həqiqətən də, təklif olunan yeniliklərin tətbiqi dövlət idarəçiliyi sahəsində tam yeni mənzərənin müşahidə olunmasını şərtləndirə bilər. Bu yenilikləri aşağıdakı kimi səciyyələndirmək mümkündür:

- qərarların qəbulunda demokratikliyin təmin edilməsi;
- bütün səviyyələrin inzibati heyətinin qərar qəbulunda iştirakının təmin edilməsi;
- strateji proqram sənədlərinin hazırlanmasında və qəbulunda ictimaiyyətin iştirakının təmin edilməsi;
- vətəndaşlar qarşısında cavabdehlik;
- məhsul və xidmətlərin təlabata görə müəyyənləşdirilməsi;
- əsas və ikinci dərəcəli funksiyaların müəyyənləşdirilməsi;
- resurslardan məqsədli və çevik istifadə;
- açıq rəqabət;
- və s.

Qeyd edək ki, son onilliklərdə bu innovativ texnologiyaların tətbiqi təcrübəsi onların kifayət qədər yaxşı nəticələrinin əldə edildiyini göstərir. Bu da, bütövlükdə, dövlət idarəçiliyinin ümumi səmərəliliyində özünü aydın büruzə verir. Təbii ki, dövlət idarəçiliyinin innovativ texnologiyaları, əsasən, dövlət hakimiyyəti orqanlarının vətəndaş cəmiyyətinin maraqlarının

təmin olunmasına istiqamətləndirir. Yəni, dövlət idarəçiliyinin həyata keçirilməsi zamanı onun təqdim etdiyi xidmətlərin istifadəçisi kimi, əhalinin rəyini ciddi şəkildə nəzərə alır.

Nəticə

Özünün element tərkibinə, əlaqələrinə və həyata keçirdiyi funksiyaların rəngarəngliyinə görə dövlət idarəçiliyi olduqca mürəkkəb prosesdir. Onun əhatə etdiyi ictimai proseslər və hadisələr dövlət idarəçiliyinin xüsusiyyətlərini əks etdirir. Sistemlilik və təşkilati bütövlük onun ayrılmaz cəhətidir. Bütövlükdə, sistemlilik və təşkilati bütövlük dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyini şərtləndirir.

Müasir dinamik inkişaf edən mürəkkəb proseslərə və hadisələrə dövlətin effektiv müdaxiləsi ilə bağlı tələblər dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyi məsələsini ciddi şəkildə aktuallaşdırır və cəmiyyətin və onun strukturlarının bu sahəyə xüsusi marağının yaranmasına səbəb olur.

Dövlət idarəçiliyinin keyfiyyətinə münasibətdə “məhsuldarlıq”, “nəticə”, “keyfiyyət”, “səmərəlilik” kimi anlayışların tətbiqi aktuallıq kəsb edir. Əksər hallarda əsas idarəedicilərin subyekti kimi, məhdud resursların olduğu şəraitdə dövlətin tələblərə cavab verəcək səviyyədə fəaliyyət göstərə bilmə bacarığı müzakirə məsələsinə çevrilir. Dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi zamanı bir çox kriteriyalar tətbiq oluna bilər. Belə kriteriyalar içərisində mərkəzi yeri qarşıya qoyulan vəzifələrə çatılması tutur. Məqsədlərin müəyyənləşdirilməsi məsələsi də səmərəli dövlət idarəçiliyinə ciddi təsir edən məqamlardandır. Qarşıya məqsədlər qoyulan zaman onun həyata keçirilməsinin mümkünlüyü və hansı müddətin tələb olunduğunu dəqiq müəyyən etmək olduqca vacibdir.

Dövlət idarəçiliyi sistemi nə qədər mürəkkəbdirsə, onun səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi də bir o qədər mürəkkəb olur. Səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin düzgün meyarlarının, göstəricilərinin, həmçinin metodoloji yanaşmalarının və metodlarının müəyyənləşdirilməsi kifayət qədər ciddi səylər və vaxt tələb edən məsələlərdir.

İdarəetmənin səmərəliliyinin əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsinin xüsusi metodları vardır. Bu zaman resursların səviyyəsini və vaxt amilini ciddi nəzərə almaq tələb olunur. Məsələyə kompleks yanaşmaq olduqca vacibdir. Belə ki, tək-cə resursların mövcudluğu kifayət etmir, həm də qarşıya qoyulmuş məqsədlərə çatmaq üçün nəzərdə tutulmuş müddəti də ciddi nəzarətdə saxlamaq tələb olunur. Qarşıya qoyulan məqsədlərə zamanında çatılmadıqda, onun əhəmiyyəti qismən və ya tam itə bilər. Bu da, bütövlükdə, dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin aşağı qiymətləndirilməsinə dəlalət etmiş olur.

Müasir mərhələdə dövlət idarəçiliyi sahəsində tətbiq olunan innovativ texnologiyalar, bütövlükdə, dövlət orqanlarının vətəndaş cəmiyyətinin maraqları çərçivəsində fəaliyyət göstərmələrini təmin edir. Təcrübə göstərir ki, dövlət idarəçiliyi sahəsində innovativ texnologiyaların tətbiqi səmərəli dövlət idarəçiliyinin təmin edilməsinin başlıca şərti rolunda çıxış edir.

Ədəbiyyat

1. Anttiroiko A.-V., Mälkiä M. Encyclopedia of Digital Government, IGI, 2007, 1916 p.
2. Клищ Н.Н. Показатели результативности на государственной службе // Государственная служба», 2007, №3 (47), с. 67-74.
3. Мэннинг Н. Реформа государственного управления: международный опыт, М., Изд-во «Весь Мир», 2003, 127 с.
4. Социальные технологии: толковый словарь, 2-е изд., М., 1995, с. 45.
5. Бурганова Э. О. Внедрение ключевых показателей эффективности // Персонал Микс, 2005, № 6, с. 6-16.
6. Dulman G.A. Good public servant, who doesn't exist // Rossiiskaja Gazeta, 2005, November 2.

7. Широкова Г. В. Управление организационными изменениями, СПб., Изд. дом Санкт-Петербургского гос. ун-та, 2007, 432 с.
8. Бутова Т. В., Щукин И. А. Современные методы повышения эффективности государственного управления, <http://www.sociosphaera.com>
9. Hüseynova N. Müasir dövlət qulluğunda kadr siyasətinin rolu // “Yeni Azərbaycan” qəzeti, 7 fevral 2014, № 22.
10. Hüseynova N. Dövlət qulluğu: müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri. Bakı, 2008, 478 s.
11. http://www.bzbook.ru/Sistema-gosudarstvennogo-upravleniya.html#note_84
12. Тамбовцева В. Л. Реформа бюджетного процесса в России: 2004–2005. М., 2005, 212 с.

УДК 369.032

Джахангирли Джахангир Х.

Академия Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики, Баку, Азербайджан

ccahangirli@yahoo.com

Эффективное государственное управление и применение инновационных технологий

В статье рассматривается проблема эффективности государственного управления. Указывается, что вопрос эффективности и качества государственного управления занимает мысли передовых ученых всего мира. В отличие от других форм управления, государственное управление осуществляется с помощью государственной власти и государственных органов. В процессе осуществления государственного управления приоритетная роль принадлежит политике. В статье определяются также критерии оценки эффективности государственного управления и применяемые инновационные технологии.

Ключевые слова: государство, управление, власть, эффективность, инновация, критерии, оценка.

Jahangir Kh. Jahangirli

The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan Baku, Azerbaijan

ccahangirli@yahoo.com

Effective public administration and application of innovative technologies

The research paper researches the problem of efficient public administration. The article notes that the issue of the efficiency and quality of public administration occupies the thoughts of leading scientists around the world. Unlike other forms of management, public administration is carried out by means of public authorities and public bodies. In the implementation of government policy priority role belongs. The article defines criteria for evaluating the effectiveness of public administration and applied innovative technology.

Keywords: state, management, power, efficiency, innovation, criterion, assessment.

Bu iş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun maliyyə yardımı ilə yerinə yetirilmişdir – Qrant № EIF/GAM-2-2013-2(8)-25/24/5